

STM 1955

Om de första jojkningsuppteckningarna i Sverige

Av Erika Hæger

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

OM DE FÖRSTA JOJKNINGSSUPPTECKNINGARNA I SVERIGE

AV ELLIKA HÆGER

ULTIMA THULE har alltsedan Pytheas' farofyllda odysseé till de ark-tiska vattnen varit föremål för upptäcktsfärder av de mest olikartade slag. Även den svenska lappmarken ägde så sent som för dryga hundra år sedan det okändas lockelse. Ett gott bevis därpå utgör den skiftande flora av reseskildringslitteratur, vilken tillkommit i samband med talrika svenska och utländska lappmarksexpeditioner under gångna århundraden. Visserligen intar Linnés *Iter Lapponicum* en särställning med sina ovanligt levande och personliga skildringar av lapsk natur och lapska förhållanden, men även de mindre kända verken är själf-fallet av intresse. De visar hur olikartat lappmarken har upplevts av dessa tidigare resenärer. Få eller ingen har haft Linnés vetenskapliga blick, som lika ingående har dissekerat blomman som lapp; tvärtom förefaller en del att ha fallit offer för en även inom modern journalistik inte ovanlig benägenhet att överdriva i den lugna förvissningen, att det troligen skulle dröja decennier innan några dementier kunde hinna inflyta.

Vad som inte minst väckte uppmärksamhet var den säregna lapska musikkulturen. Mest intresse fångade naturligt nog de hedniska troll-trummorna. I det klassiska 1600-talsverket, Schefferus' *Lapponia* (1674), spridd över hela kontinenten i olika upplagor, finns en illustration, föreställande en lapp, som fallit i trance av rytmerna från en trumma, en bild, som klichéartat gång efter annan uppträder i senare litteratur. Lapparnas sång, jojkningsen, kom däremot mer i skymundan. De litterära beskrivningarna av jojkningsen är så gott som helt negativa, men detta måste åtminstone till en viss grad betraktas som resultat av prästernas utrotningskampanj mot denna »hedniska» sångart. I Pehr Högströms bekanta beskrivning av lappmarken från mitten av 1700-talet finns följande karakteristik av jojkningsen: »Uti deras sång, som de kalla juoikem, kan man ej märka någon särdeles konst vid första åhörandet; som man fast häldre skulle tycka, at det kommer närmare tjuta än sjunga. Dock låter den ej så aldeles illa, då man utan praejudice hör på dem, som äro dertil wäl falna. Rimslutningar höras inga, dock upprepa de mycket och på mångahanda sätt samma ord, hwarigenom et ämne af intet värde kan blifwa både betydligt och behagligt. I det målet, nämligen hwad ordens upprepande angår,

kan jag ej närmare exempel gifwa än Debore Sång uti Domare Bok. 5. Cap. En sådan deras sång angår dels deras Renar, resor och flyttningar, dels deras älskogs saker, frierier, djurfängen, wäderleken, jäm-wäl spådomar och alt sådant mer, som kan tjena andra Poeter til ämnen.»¹ Högströms skildring är ju ytterst knapphändig vad sången beträffar, men den är talande och inger förtroende genom sin fördomsfrihet.

Man bör ha beskrivningar av sådant slag i minnet, då man studerar de äldsta jojkningsupppteckningarna. De första försöken gjordes av Uppsalas originelle director musices Haeffner samt av den italienske diplomaten Acerbi och den bekante politikern och musikalskaren Skjöldebrand, alla i slutet av 1700-talet. Deras upppteckningar är väl kända och ofta avtryckta i facklitteraturen, dock har Acerbi ibland felaktigt utpekats såsom den förste, ehuru Haeffner såsom Campbell påvisat i själva verket är pionjären.²

I uppsatsen *Anmärkingar öfver gamla nordiska sången*, som ingick i *Svea*, *Tidskrift för vetenskap och konst*, 1:a häftet. Upsala 1818, har Haeffner publicerat joikar jämte en utförlig skildring av hur det gått till vid upppteckningen. (Citeras här efter omtrycket i *Svenska folkvisor*, utg. av Geijer och Afzelius, ny uppl., Sthlm 1880, 3, s. VII—XIV, se fig. 1.) Lapparna hade Haeffner träffat på 1780-talet i Stockholm, dit de kommit med några renar. De tycks ha försörjt sig som marknadsartister, då de enligt Haeffner sysslade med att spå och trakterade flera instrument som »trummor, pipor och ett slags viol, samt äfven ett instrument som liknade trumpet-marin.» Hos Haeffner var de så gott som varje dag. Han bjöd dem på brännvin och kaffe, som de kvitterade med spådomar och musik, även straffsånger, då de fått för mycket eller för litet traktering. Till lappevenemanget hos Haeffner brukade även Naumann infinna sig, som vid ett tillfälle utbrast: »Sonderbar! — Rohe Nationen, die keinen Begriff von Musik haben beschämen Musiker von Profession.» Citatet visar onekligen, hur den då i Sverige så aktuella rousseauanismen även betydde en radikal omvärdering av primitiv musik.

Även lapparnas sånger och sångteknik har Haeffner skildrat utförligt och träffande, inte minst med tanke på, att händelserna låg ungefär fyrtio år tillbaka i tiden, då han skrev företalet. Hans beskrivning av jojkningsen är faktiskt den utförligaste och mest fördomsfria dittills i svensk litteratur. På följande sätt karakteriserar han sången: »All deras sång föreföll mig som improvisation, hvilken de beledsagade

¹ P. Högström, *Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker*, Sthlm 1747, s. 159.

² Å. Campbell, *Om lapparna i svensk folktradition och etnocentrism*, *Scandinavica et Fenno-Ugrica*, studier tillägnade Björn Collinder, Sthlm 1954, s. 260.

ff p f sf

sf

f p f pp *Meter* *cresc.*

decresc.

Modulation

cresc. ff

Fig. 1

med olika åtbörder. Deras melodier var mer deklamation, än långsam, än hastig; än deklamerade en alldeles ensam, än alla tillsammans. Stundom gränsade denna mimiska deklamation till det mest sublima. Den deklamerande tycktes rasa, hans tal flög som ljungelden. I synnerhet var detta fallet, då han föll i en spådom om det tillkommande. Introduktionen, som alltid rättade sig efter ämnet, var vid dessa tillfällen högst imponerande. En enda sjöng långsamt med ackompanjemanget af deras instrument, men stundom blef sången flerstämmig.»¹

Till sina uppteckningar har Haeffner även givit några upplysningar, som förtjänar att uppmärksammas. Han anmärker, att rytmen var fri, så att åtskilliga takter förlängdes »till 4 och 8 tacters tid.» Det förefaller, som om lapparna hade uppfört en liten pantomin, ty Haeffner har särskilt påpekat, att de vid ett fortissimo »upphävde med höjda armar ett skri.» På liknande sätt har Tirén i sin stora publikation om lapsk folkmusik karakteriserat lapparnas sätt att föredraga sina jojkar, även om det tydligen är ytterst ovanligt, att utomstående får se deras pantomimer.² Flera andra av Haeffners iakttagelser överensstämmer även med senare forskares, såsom om den fria rytmiken och improvisationstekniken. Dock saknas inte fantastiska detaljer, som är mycket främmande för lapsk musik. Rätt häpnadsväckande är sålunda uppgiften, att alla lapparna sjöng flerstämmigt och tillsammans deklamerade melodin, även om heterofoni enligt Tirén inte är helt okänd

¹ Svenska folkvisor ... Sthlm 1880, 3, s. XI.

² K. Tirén, Die lappische Volksmusik, Sthlm 1941, s. 22.

bland lapparna.¹ Lika egendomlig är uppgiften, att de ackompanjerade sig, då de sjöng.

Lapparnas instrument har också fått en kuriös presentation. Trummor och pipor associerar man ju närmast med lapska trolltrumman och fadnopipan, men troligast är det här fråga om vanliga allmogeinstrument. De övriga instrumenten, det ena ett slags viol och det andra påminnande om en marin-trumpet, hör knappast till det traditionellt lapska instrumentariet. Man får dock räkna med, att detta under tidernas lopp utökats med grannfolkens instrument, som så att säga adopterats av lapparna. Som exempel på sådana lånade instrument nämner Emsheimer näverluren från svenskarna, kantelen från finnarna och dragspelet från ryssarna och svenskarna.² Vidare har Manker lämnat en liknande uppgift om gitarren.³ Vid ett samtal som jag haft med denne författare har han även beskrivit, hur lapparna vid en inspelning hade jojkat och samtidigt knäppt på ett hemmagjort instrument, en sträng fästad vid en plåtburk. Denna unika inspelning av jojkning med ackompanjemang finns nu på Radiotjänst.⁴

Även från Finland finns liknande uppgifter om instrumentlån. Jacob Fellman, som bodde i finska lappmarken mellan åren 1820 och 1831, nämner, att lapparna upptagit horn och munharpa.⁵ I södra lappmarken förekom, även enligt honom, fiolspel vid lappbröllopen. Det förut nämnda violliknande instrumentet kan alltså antingen härstamma från lapparnas hembygd, eller också har de förvärvat det under Stockholmsvistelsen.

Mest huvudbry vållar onekligen Haeffners påstående, att lapparna hanterat ett om marintrumpeten påminnande instrument. Man måste till en början fråga sig, om Haeffner inte har misstagit sig på namnet (en missuppfattning skulle ju eventuellt kunna leda till, att näverluren betecknats som marintrumpet). Fryklunds undersökning om marintrumpeten visar dock, att instrumentet spelats i tyska nunnekloster ända till in på 1800-talet,⁶ och man måste därför utgå ifrån, att Haeffner från sin barndomstid i Tyskland verkligen vetat, vad som döljer sig bakom detta ganska märkvärdiga namn på ett ensträngat stråkinstrument. Vilket instrument kan han då ha åsyftat? Hans berättelse kan ge en liten ledtråd. Det framgår tydligt, att hans primära intresse knappast har varit lapparna och deras musik utan deras förhållande

¹ K. Tirén, a. a. s. 76.

² E. Emsheimer, Den lapska musiken. Musikrevy, 1951, s. 46.

³ E. Manker, De svenska fjälllapparna, Sthlm 1947, s. 232.

⁴ Norge, Kautokeino, Rtj. 3730, s. 4.

⁵ J. Fellman, Anteckningar under min vistelse i Lappmarken, 2, Hfors 1906, s. 193.

⁶ D. Fryklund, Studier över marintrumpeten, STM 1 (1919), s. 45.

till nordisk folkmusik överhuvud taget. Hela lappepisoden hade nämligen varit otröckt, om inte Haeffner enligt sina egna ord velat påvisa »att den Lapska sången ehuru till karakteren helt olika, dock — enligt allt hvad jag af den känner — rör sig inom samma grund-tonart som den nationella svenska». Nu är ambitus i de lapska jojkarna sällan större än ett kvintintervall, medan Haeffners nordiska skala har en svävande sext och septima. Han har därför troligen bedrivit sina lapska skalastudier med hjälp av den instrumentalmusik, som lapparna utförde och inte genom studium av deras jojkar. Härav synes dessutom följa, att lapparna har spelat på då för tiden vanliga nordiska stränginstrument, på vilka de svävande tonstegen mer eller mindre tydligt framträtt. Närmast ifråga kommer någon representant av typen bräd-cittra med gripbräde, alltså på svenskt område långspel eller hummel, på norskt langleik och på isländskt område langspil. Vissa hummeltyper påminner onekligen i sin långsmala form om marintrumpeten, men den så att säga typiska formen är dock den med symmetriska utbuktningar, en typ, som var så pass vanlig i stockholmska kretsar, att man måste förutsätta, att Haeffner känt till den. Troligare är därför, att han sett ett långsmalt instrument utan de vanliga utbuktningarna, och denna typ är vanligare hos norsk langleik och isländsk langspil. Ett stort intresse har i detta sammanhang Eggens, på langleiken grundade undersökning av nordiska skaltyper. Eggen gör en slutsummering efter att ha citerat Haeffners företal i följande ord: »Så langt Haeffner. Den mollskala han har funne i bruk hjå den svenske ålmugesmannen har altså halvhøg sekst og septim — plent lik den eg har påvist på norrønt område».¹ Är det möjligt, att de lappar Haeffner mött, har haft tillgång till norska instrument? Helt naturligt är det av största intresse att få närmare upplysningar om deras ursprungliga hemort — om de kom från trakter gränsande till Norge eller hörde till det lapproletariat, som höll sig i närheten av städerna.

Förvånansvärt nog har det inte varit någon svårighet att få närmare upplysningar om dem. Det är Gustaf von Düben, som i sin lapplandsbok står för detaljerna.² Han skriver att Haeffners lappar tillhörde »ett sällskap Herjedals-Lappar, som inbjödos af Armfelt till Gustaf III:s hof, vistades två år i Stockholm, följde med hofvet till Drottningholm, lärdes franska glosor, kläddes grant, uppträdde i skådespel och 'behandlades som apor.'» Uppgiften har Düben fått av lappprästen Fjellner, som själv var studerad lapp och av missriktad lapsk nationalkänsla i ovist nit skrev ihop ett lapskt nationalepos, närmast en motsvarighet till Kalevala. Wiklund var den som avslöjade Fjellners hemmagjorda

¹ E. Eggen, Skalastudier. Studier over skalaens genesis på norrønt område, Oslo 1923, s. 88. (Diss.)

² G. von Düben, Om Lappland och lapparne, Sthlm 1873, s. 319.

dikter, och efter sitt vetenskapliga renhållningsarbete vägrade han tro på även nämnda uppgift av Fjellner.¹

I och för sig vore det inte särskilt egendomligt att finna lappar vid hovet. Tvärtom, sedan århundraden tillbaka, hade de alla och kanske framför allt renarna där varit ett pittoreskt inslag. Renar har nämligen alltsedan medeltiden använts som gåvor till de europeiska hoven, till vilka ju hörde väl sorterade djurgårdar.² Även i Sverige blomnade tidigt lappromantiken. Så uppträdde Gustaf III i lappdräkt och har även införlivat lappar i sitt skådespel Birger Jarl.

Om till äventyrs Fjellners berättelse skulle vara sann — och det finns egentligen inte tillräcklig anledning att betvivla den — var Haeffners lappar alltså från Härjedalen, som ända till år 1645 tillhörde Norge. Det är inte utan, att dessa uppgifter sätter fantasin i rörelse. Så sent som år 1771 var den norska handeln i landskapet helt dominerande, då ingen svensk stad eller köping fanns inom rimligt avstånd för härjedalingarna.³

Den härjedalska kulturen anses även vara mycket norskinfluerad, ja detta i så hög grad, att man har rätt att säga, att kulturgränsen här inte följer riksgränsen. Det vore därför inte otroligt, om även langleiken varit i bruk i Härjedalen på 1700-talet,⁴ och att det varit langleikspelande lappar, som Haeffner lyssnat till. Om de däremot hört till någon av »lappmarkerna» i närheten av Uppsala⁵ eller Västerås och assimilerats av den kringboende befolkningen, så förefaller det inte uteslutet, att de hanterat hummeltypen, som Haeffner borde ha känt igen.

Ser man på Haeffners uppteckningar (fig. 1), är början utan tvekan en jojck med karakteristiska prydnadstoner. De två modulationerna i slutet bör däremot räknas till instrumentalmusiken. Takterna som kallas Meter är onekligen mystiska men kan gissningsvis höra till någon deklamation till trumman. Helt naturligt fyller inte uppteckningssättet moderna krav, vilket först och främst gäller den harmoniserade jojken, visserligen i oktaver, men ändå orimlig. Till förtjänsterna måste räknas, att prydnadstonerna i jojken kommit med, vilka ger en idé om det specifika sångsättet. Tirén har understrukit, hur viktiga och elementära dessa är. Tar man bort dem eller gör några ändringar, känner lappar

¹ K. B. Wiklund, Lapparnes sång och poesi, Upps. 1906.

² G. Berg, Lappland och Europa. Scandinavica et Fenno-Ugrica, studier tillägnade Björn Collinder, Sthlm 1954.

³ A. Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland, Saml. 3. Om Herjedalen, Västerås 1777, s. 110.

⁴ För ett sådant antagande talar »hummeln» eller langleiken nr 103249 på Nordiska Museet, på vars lock står 1699.

⁵ Uppgiften har jag med tacksamhet mottagit av förste bibliotekarie Gustaf Holmgren.

inte igen sin sång.¹ Så kan ordet juoikem rentav onomatopoetiskt härledas ur dessa prydnadstoner.² Till Haeffners obestridliga förtjänst bör även räknas taktgrupperingen av Meter-stycket, som ger en glimt av en fritt deklamerande sång.

De två återstående uppteckningarna från 1700-talet gjorda av Acerbi och Skjöldebrand erbjuder inte så många uppseendeväckande nyheter. Den italienske diplomaten Acerbi reste åren 1798 och 1799 i Sverige, Finland och Lappmarken och gav i början av 1800-talet ut sin på kontinenten mycket spridda och till en mängd olika språk översatta bok om sina resor.³ Som ciceron på sin långa resa hade han valt Skjöldebrand, som även han publicerade en bok om sina upplevelser.⁴ Inte minst intressanta är hans utomordentliga illustrationer, som givit honom rangen av en av de första lapplandskonstnärerna.

Förhållandet mellan Acerbi och Skjöldebrand var emellertid spänt, och i sina memoarer ger Skjöldebrand en allt annat än smickrande bild av Acerbi.⁵ På en punkt är han dock positiv. Han ger Acerbis musikalitet ett högt betyg, vilket för övrigt Acerbis egen bok bär vittne om. Acerbi gjorde flera uppteckningar av finländsk folkmusik, som han var mycket imponerad av. Men så långt som till lapsk musik sträckte sig dock inte hans beundran. Han beskriver, hur han med lock och pock, pengar och brännvin försökt få lapparna att sjunga.⁶ När han väl fick höra deras fruktansvärda skrik, var han tvungen att stoppa fingrarna i öronen. Han skildrar jojckningen på följande sätt:⁷ »It is scarcely credible though it is perfectly true, that the mountain and wandering Laplanders have not the least idea of any thing connected with harmony, and that they are absolutely incapable of an enjoyment which nature has not entirely forbidden to any other tribe or nation, as far as I have been informed . . . The only melody to be heard in Lapland is that with which the birds make the woods reecho.» Frågan är, om inte Acerbis åsikt, att lapparna över huvudtaget inte ägde någon musik, har påverkat Fétis' omdöme: »Les lappons sont le seule peuple qui ne chante pas.»⁸

I ett fall är Acerbis uppteckning anmärkningsvärd; den är utan taktindelning. Denna moderna metod är dock inte resultatet av någon

¹ K. Tirén, a. a. s. 38 f.

² K. Tirén, a. a. s. 39.

³ J. Acerbi, Travels through Sweden, Finland and Lappland to the North Cape, 1—2, Lond. 1802.

⁴ A. F. Skjöldebrand, Voyage pittoresque au Cap du Nord, Sthlm 1801—1802.

⁵ Excellensen Grefve A. F. Skjöldebrands memoarer utg. af Henrik Schück, 2, Sthlm 1903, s. 94.

⁶ J. Acerbi, a. a. s. 66.

⁷ J. Acerbi, a. a. s. 67.

⁸ E. Emsheimer, a. a. s. 43.

The Laplanders cry at Kautokeino.

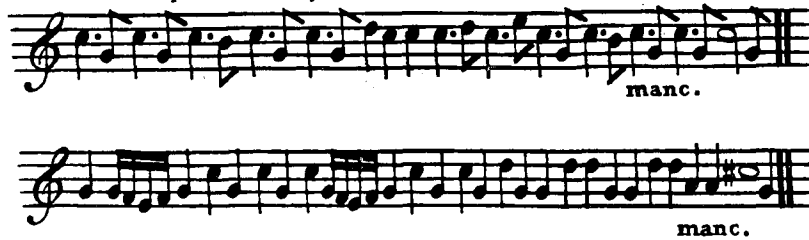

Fig. 2

vidsynthet från Acerbis sida. Han har själv beskrivit upptecknings-tillfället:¹ »I put them on paper while those poor creatures were straining their throats, and the music is to be seen in the Appendix. They were taken down without any regard to time or measure, because they had none» . . . »Their music, without meaning and without measure, time or rythmus, was terminated only by their waste of breath; and the length of the song depended entirely on the largeness of the stomach, and the strength of the lungs.» I stil med sin uppfattning har Acerbi kallat sin uppteckning »The Laplanders cry» bland de övriga musiknumren.² (Se fig. 2.)

Skjöldebrands uppteckning har medtagits här, därför att den tycks ha blivit gjord vid samma tillfälle som Acerbis. Den är nämligen också från Kautokeino, och Skjöldebrand beskriver tillfället så:³ »Nous questionâmes aussi cet homme sur le chant des Lapons et il en fit entrer un qui ne se laisse pas prier deux fois pour chanter à gorge déployée sur un air barbare que j'eus beaucoup de peine à noter. J'ai cru observer que les Lapons de ces contrees n'en ont point d'autre; le voila.» Utan tvekan är Skjöldebrands uppteckning den, som ger det tamaste intrycket, till vilket först och främst taktindelningen och de kromatiska tongångarna bidrager. De sistnämnda kan möjligen vara uttryck för glidtoner. Att därför stämpla uppteckningen som sämre kan dock vara förhastat. Denna melodiösare form av jojk är ingen ovanlighet och förekommer ofta i Launis uppteckningar från finska lappmarken, av vilka en stor del är just från Kautokeino.⁴ Det har till och med ifrågasatts — naturligtvis som en lös gissning — om inte denna utslätade form kan vara resultatet av en påverkan från runo-sångerna.⁵ Något som talar emot antagandet, att Skjöldebrand upp-

¹ J. Acerbi, a. a. s. 67 o. 68.

² A. a. s. 331.

³ A. F. Skjöldebrand, a. a. s. 40.

⁴ A. Launis, Lappische Juoigos-Melodien, Hfors 1908.

⁵ K. Tirén, a. a. s. 40.

Fig. 3

tecknat en dylik jojk är hans beskrivning av sångsättet, som ju skvallrar om vildare och ursprungligare tongångar. (Se fig. 3.)

Acerbis och Skjöldebrands resa till Nordkap gav ännu ett musikaliskt resultat. Vid deras avresa komponerade Vogler, deras gemensamme vän, en terset för två altar och en bas, L'invocazione del Sole alla mezzanotte in Laponia.¹ På ett ganska enastående sätt kompletterar den voglerska sången bilden av 1700-talets lapplandsromantik, som även de första jolkkningsuppteckningarna ger ett första musikaliskt uttryck för.

SUMMARY

J. C. F. Haeffner (1756—1833) was the first person to write down jorks and his description of the occasion shows a remarkable and previously unknown positive interest in this primitive music. Haeffner had met some Lapps in Stockholm in the late 1780's. They had arrived there with some reindeers and were presumably a sort of fair-artists, as Haeffner mentions that they divined and played several instruments, such as drums, pipes and a sort of viol and also an instrument similar to a trumpet-marine. It is quite possible that all their instruments were from the country-people. Most interesting is the information about the instrument similar to a trumpet-marine. There are some hints that Haeffner might have meant a Swedish hummel of rectangular shape, or rather a Norwegian langleik, as the Lapps seem to have come from the formerly Norwegian province Härjedalen.

The beginning of the Lappish music taken down by Haeffner is undoubtedly a jork, while the »modulation» probably belongs to the instrumental music. Naturally, Haeffner's way of writing down the Lappish music is not altogether satisfactory to modern pretensions, for instance the harmonical arrangement of the jork in octaves.

Two other persons, contemporary with Haeffner, the Italian diplomatist Acerbi and his companion to the North Cape during the years 1798—99, the governor A. F. Skjöldebrand, also well-known in the Swedish musical life, have written down jorks too.

Remarkable is Acerbi's method of not using bar-lines, as he said: »Their music, without meaning and without measure, time or rythmus, was terminated only by their waste of breath».

¹ K. E. von Schafhüttl, Abt Georg Joseph Vogler, Augsb. 1888, s. 264. Kompositionen tryckt i Allgemeine musikalische Zeitung, Jahrg. 1., 1798—99.